ՀԱՆԴԷՍ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ

ԽԱՂԱՄՈԼ

(Տես յէջ 467)

ՏԵՍԻԼ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Հրանդ, Սմբատ և Սեպուհ

Հրանդ. — (*Ցածուկ.* — Սմբա՛տն է, սիրելի որդիս… սի՛րտ իմ, համբերէ՛, մի՛ մատներ զիս…)։

Սեպուհ. — Ո՛հ, չէ, կարելի բան չէ, Սմբատ, ես ալ քեզի պէս լիուլի համոզուած եմ, կարելի բան չէ որ այդ գործէն խե՛ղճ Մուշեղը տեղեկութիւն ունենայ, շատ ալ ուրիշներն ըսեն իբրև թէ կասկածաւոր նամակներ վրան գտնուած են… Մուշեղ այդ գործին տէր չէ, և պէտք է հնարք մտածել ստոյգ յանցաւորը գտնելու. ուստի դուք, պարոն Սմբատ, մինչև որ այս գործը չմաքրուի չլմննայ` պէտք չէ որ մեկնիք Բագու գնալու. հանգուցեալ հօրդ` Հրանդի սիրոյն համար քեզի կ'աղաչեմ, միասին գործը տեսնելու և Մուշեղն ազատելու ջանանք…

Հրանդ. — (*Ցածուկ.* — Ի՞նչ կը լսեմ… Սմբատ Բագո՛ւ պիտի մեկնի… զիս մեռա՞ծ կը կարծեն… ոտքէս գլուխս կը դողամ… բան մը կայ…։

Սեպուհ. — Ներեցէք, պարոն, զձեզ չտեսանք. արդեօք կարելի՞ է գիտնալ թէ դուք ի՞նչ կ'ընէք այս տան մէջ առանձինն մինակ… ինչի՞ եկած էք այստեղ, ո՞վ էք, ի՞նչ կ'ուզէք…

Հրանդ. — Այդչափ ձեր հարցմանցը փոխարէն` ներեցէք ինծի, պարոններ, որ ես ալ ձեզի հարցընեմ թէ դուք արդեօք ո՞վ էք, որ ես ալ կարենամ…

Սեպուհ. — Հետս եղողն է Պարոն Սմբատ` Հրանդ Աւետովի որդին, որուն տան մէջ հիմա դուք կը գտնուիք. իսկ ես պարոն Սմբատին բարեկամն եմ։

Հրանդ. — Ճիշդ իմ փնտռածներս ալ դուք էք… Պարոն Սմբատ, դուն Գարեգին անունով եղբայր մ'ունիս` այնպէս չէ՞։

Սմբատ. — Այնպէս է, պարոն։

Հրանդ. — Ես եկած եմ ուրեմն եղբօրդ հետ խօսելու, և երկար ժամանակ է որ ծառան զիս այստեղ թողուց ու գնաց և ա՛լ չերևցաւ… իրեն կը սպասեմ…

Սմբատ. — Արդեօք ներելի՞ է հարցընել թէ ի՞նչ կ'ուզէք ըսել Գարեգին եղբօրս։

Հրանդ. — Ըսելիքս ուղղակի իրեն կը պատկանի և դրամական խնդրոյ մը վրայ է… բայց լսեցի որ դուք քիչ առաջ կը խօսէիք այնպէս` իբրև թէ կ'ուզէք ճանապարհորդել դէպ'ի Բագու… եթէ ստոյգ է` գուցէ կարողանանք միասին գնալ. ես ալ Բագուից եկած եմ գործով և պիտի դառնամ…

Սմբատ. — Դուք Բագուի՞ց եկած էք. ուրեմն բագուցի՞ էք… եղբօրս հետ գործ ունիք դրամակա՞ն մասի… չլինի թէ հօրս…

Հրանդ. — Այո՛, պարոն Սմբատ, հօրդ` պարոն Հրանդի հետ ծանօթ եմ… բայց ինչ կը վերաբերի դրամական գործոյ մասին` ես ուղղակի Գարեգին եղբօրդ հետ պիտի խօսիմ, նորա հետ միայն վերաբերութիւն ունի գործս։

Սեպուհ. — Կ'երևի որ դուք շատ ժամանակից 'ի վեր է որ ելեր էք Բագուից, և գուցէ ձեզ ծանօթ չլինի Գարեգինի հօր` Հրանդի դժբախտ մահուան լուրը…

digitised by A.R.A.R.@

Հրանդ. — Մահուան լուր... և ով բերաբ ձեզի մի այդպիսի զոյժ... ես միայն երեք օր է որ հասել եմ Ռոստով, Բաղուից եկած ժամանակս քաղաքացի էր նա... ասա կ'ց լսեցիք...

Սկպուհ. — Նախ Բաղուցի անծանօթ ծեր մուրացկանէ մը որ Հրանդի թաղման ակնատես եղողէ լսեր էր, և յետոյ նաև տպագրուած մահագոյժ ազգն փոշտով ուղարկեցին Սմբատի, և ահա... խնդրեմ, Սրմբատ, շնորհես թուղթը... (Սմբատ կը հանէ կոս տայ Հրանդի, որ կարդալով կ'ըսէ).

Հրանդ. — Սուտ է այս տպագիրն, Բաղուից եկած չէ, այլ Ռոստովի մէջ տպագրուած է. Բաղուի մէջ Տէր–Աբրահամովի տպարան չկայ, որ նշանակուած է մանր տառերով այս ծանուցագրի մի եզրի վրայ՝ տրպագրական կանոնաց համաձայն. Տէր–Աբրահամովի տպարանն Ռոստովի մէջ է, այս ծանուցագիրն Ռոստով տպուած է, հետևաբար շինծու է, սուտ է...

Սմբատ. — Պարոն, կատակ է բրածդ՝ թէ ստոյգ... ասուածդ պէղ է վիրացս թէ թոյն կենացս... անգութ կատակ է... գաղրէ...

Հրանդ. — Ի՞նչ կատակ, կատակը ո՞ր է, պարոն Սմբատ... Ի՞նչ շահ ունիմ ես զուր տեղ քեզի յոյս տալու, զքեզ չարչարելու. ես շօշափելի ճշմարտութիւն մը կը ցուցընեմ, և պարձեալ կը կրկնեմ՝ այդ ծանուցագիրը սուտ ու շինծու է, և շինել տուողն անշուշտ իւր նպատակն ու շահը ունեցած պիտի ըլլայ Հրանդի մահը տարածել ուզելով. բայց տպագրատանց կանոններու անծանօթ մէկը լինելով՝ սուտ մատնուած է... խորամանկութեամբ փոշտի ձեռքով բաղուից ուղարկել են այստեղ. ուրեմն ըսել է որ նախ Ռոստովից Բաղու ուղարկուել է և ապա այնտեղից Ռոստով վերադարձուել է... այդ բանն ընողն ալ ուրիշ մէկը չէ կարող լինել, բայց եթէ ընտանի ծանօթ անձնատրութիւն մը...

Սկպուհ. — Սմբատ, այս պարոնի բասածն ու ցուցածը շիտակ ուղիղ է... ի՞նչ կ'ըսես .. չըլլայ թէ Գարեգինը...

Սմբատ. — Ա՜հ, Սեպուհ, ասքէս զլուխս կը դողամ... գուցէ թէ անպիտան Յարօն...

Հրանդ. — (ծածուկ. — Սիրտս կը վկայէր. իրենք են)։

Սկպուհ. — Լաւ կ'ըսես, կարելի է երկուքը միասին... և միթէ չտեսար այդ զոյժ հասած ժամանակ Գարեգինի խաղալն ու զուարճանալը, և Յարօյի ժպիտն ու սրտի գոհութիւնն...

Սմբատ. — Բայց, Սեպուհ, ի՞նչ նրպատակ պիտի ունեցած ըլլան այդ լրով։

Սկպուհ. — Ի՞նչ նպատակ կը փընտռես, Սմբատ. միթէ մարդս կարող է ամբարշտին գործոց նպատակները փնտռել, գտնել ու խելք հասցընել...

Սմբատ. — Սեպուհ, միթէ Գարեգինն ու Յարօն այդչափ ամբարիշտ են, որ...

Սկպուհ. — Է՛հ, ես զուր տեղ չեմ խօսիր. ես ամէն բան կը յուսամ իրենց չարութենէն. երկուքն ալ մատանց մանր ու երկար գիներ եմ...

Հրանդ. — Ո՞ր՞նք են ուրեմն այդ կասկածաւոր անպիտանները։

Սկպուհ. — Մէկը նոյն իսկ Գարեգինը՝ Սմբատի անարժան եղբայրը, միւսն ալ իւր Յարօ ծառան։

Հրանդ. — Ա՜յն որ քիչ առաջ այստեղ էր. կանչենք. ես գինքը կը խայտառակեմ...

Սմբատ. — Ես կը խայտառակեմ... Յարո՛, Յարո՛...

ՏԵՍԻԼ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Հրանդ, Սմբատ, Սեպուհ և Յարօ

Յարօ. — Հրամեցէք, պարոն Սմբատ... (ծածուկ. — Զարգուշակ ապտաբ դեռ չէ հեռացեր. — Ակնարկելով զՀրանդ)։

Սմբատ. — Յարօ, Գարեգինը տունն է, ինչի՞ այս պարոնին երկար ատեն սպասեցընել կու տաս նախասենեկին մէջ...

Յարօ. — Այո՛, պարոն Սմբատ, տան մէջ է, բայց, այսինքն, չէ, տունը չէ, ըսել կ'ուզեմ հիւանդ է, կը քնանայ, շատ նեղուած է, պատուիրեց որ գինքը հանգիստ թողում, գիշերը քուն չէ կրցած ըլլալ.

digitised by A.R.A.R.@

ուստի հարկ եղաւ որ պարոնն սպասէ... չեմ ալ գիտեր արդեօք ե՞րբ կ'արթննայ... գուցէ դեռ երկար տևէ...

Հրանդ. — Փոյթ չէ, բարեկամներ, ես այստեղ կը սպասեմ... Մենք հիմա այդ թղթով զբաղուինք, գուցէ ձեր ծառան մեզնից մի բան աւելի գիտնայ...

Սմբատ. — Ցարօ՛, այս թուղթն ո՞վ յանձնեց քեզի...

Ցարօ. — Տէր, ի՞նչ թուղթ, ինծի թուղթ յանձնող եղած չէ մէկը... (շփոթուած) ա՞յս թուղթը...

Սմբատ. — Ա՛յո, այո՛, ա՛յս թուղթը, այս՝ հօրս մահուան ծանուցագի՛րը...

Ցարօ. — Տէր, կարծեմ դուք մոռցած պիտի լինիք որ փոշտի մշակն երէկ բերաւ դռնէն յանձնեց ինծի, կնքուած և մարքի նշաններն վրան. գիտեմ որ գաւառագնիէ ուղարկուած էր Բագուից ձեր հասցէին... Բայց ինչո՞ւ կը հարցնէք պարոն Սմբատ, ի՞նչ կայ որ... (ծածուկ. — Հոտ մ'առած պիտի ըլլան. տեսնենք...)։

Սմբատ. — Ցարօ, դուն անիրաւ, անպիտան մէկն ես, քու մէկ սատանութիւնդ կայ այս գործին մէջ, ճշմարիտը խոստովանէ...

Ցարօ. — Ձեր խմանար, պարոն Սըմբատ, այդ նախատինքներն ինչո՞ւ կ'ըսէք. ես ի՞նչ իմանամ փոշտի գործերէն. ի՞նչ եղած է որ...

Սմբատ. — Ցարօ՛, ամըչցի՛ր սուտ ըսելէդ, դուն շատ լաւ կ'իմանաս որ այս թուղթը շինծու է... դուն ու Գարեգինն էք շինած այս թուղթը... ո՛ գիտէ ինչ նպատակով...

Ցարօ. — (ծածուկ. — Մաղը ծակեր է...) Ներեցէք, պարոն Սմբատ, ձեր խօսքերն հայերէն չեն, չինումաչիներէն են... ես բան չեմ հասկընար... կ'ըսէք թէ այդ թուղթը շինծու է, սուտ է. եթէ սուտ է՝ աւելի լաւ, ուրեմն Հրանդ իշխանն ո՞ղջ է, մեռած չէ՞...

Սեպուհ. — (Հեզնաբար) Ա՛յո, ո՛ղջ է, Ցարօ՛...

Ցարօ. — Ո՛հ, աէ՛ր՝ իշխան Հրանդն ո՛ղջ է... ո՛հ, ինչպէս ուրախ եմ... վազեմ երթամ Գարեգինէն աւետաւորաս ուզեմ (կը դիմէ այլայլած դէպ 'ի դուռը՝ փախչելու նպատակաւ. Սմբատ կզակէն կը բռնէ՝ գոչելով).

Սմբատ. — Կեցի՛ր, անպիտան, ո՞ւր փախչիլ կ'ուզես, կեցի՛ր... (Դուռը կը բացուի եւ ներս կը մտնեն Ոստիկանապետն եւ երկու նիզակաւոր Զինուորք, որք դուռը կը բռնեն)։

ՏԵՍԻԼ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Հրանդ, Սմբատ, Սեպուհ, Ցարօ, Առաջին Ոստիկանապետ և Երկու Զինուորք

Ցարօ. — (Զարհուրած՝ յետ ընկրկելով) Ո՛հ...

Սմբատ. — Ո՛հ, զինուո՛րք մեր տան մէջ... ի՞նչ կայ արդեօք...

Ոստիկան. — Ո՞վ է այս տան մէջ Սմբատ Հրանդով Աւետեան։

Սմբատ. — Ես ինքս եմ, պարոն Ոստիկանապետ. ի՞նչ կը փափաքիք...

Ոստիկան. — Եթէ դու ես Սմբատ Հրանդով Աւետեանն, ուրեմն դուն այս վայրկենին իմ կալանաւորս ես Օքռօժնի—սուդի բարձրագոյն հրամանով...

Սմբատ. — Ե՞ս.

Հրանդ և Սեպուհ. — Ո՛հ...

Ոստիկան. — Ա՛յո, դուն... Զինուո՛րք, ձեր պարտքը կատարեցէք... (Երկու թեւերէն կը բռնեն զինուորք զՍմբատ) Երթա՛նք...

Սմբատ. — Խնդրեմ, պարոն Ոստիկանապետ, ըսէ՛ք ի՞նչ ըրած եմ, ի՞նչ պատճառաւ...

Ոստիկան. — Պատճառը վերջը կ'իմանաս. իմ պարտքս գքեզ Սուդը՝ դատարանը տանիլն է...

Հրանդ. — (ծածուկ. — Երա՜զ է տեսածս թէ իրաւ, աչքերս կը մթնեն...)։

Սեպուհ. — Կ'աղաչեմ ըսէ, պարոն Ոստիկանապետ, կ'աղաչեմ ըսէ ինչ պատճառաւ (լալագին). կ'երդնում ողորմած կայսեր գլխին վրայ՝ որ սխալմունք մը կայ... որ կալանաւորածդ անմեղ հրեշտակ մ'է...

digitised by A.R.A.R.@

Սմբատ. — Կ'երթնում եմ ալ որ անմեղ եմ...

Ղատիկան. (խստիւ նայելով Սմբատին, եւ ապա հեգնօրէն) Ո՜հ, իրաւ անմեղ հրեշտակ... ահա քեզի նման դրէն սպիտակ հրեշտակներն ու ներքէն սեւ սատանաները խիղճ չեն ըներ բանկի 3000 մանէթները գողնալ ու կուլ տալ մէկ շնչով՝ իբրեւ պուտ մը կաթիլ մը ջուր ըլլար...

Սմբատ. — Ի՞նչ կ'ըսէք... ես գողցեր եմ... ես գող եմ... Մուշէղն ըսաւ այդ բանը...

Ղատիկան. — Չէ՛ չէ՛, Մուշեղը չըսաւ... Մուշեղը թէ ինքզինքն և թէ զքեզ անմեղ կը քարոզէր... բայց զո՛ւր տեղ... մեր մի ընող չկայ... Մուշեղի գրած նամակդ, Սմբատ, երկուքնիդ ալ կը դատապարտէ... Մուշեղի գրպանէն գտնուած նամակդ փողը գողնալու մասին գրուած... անմեղ հրեշտակներ (ծաղրելով)... հէ՛, Աստուծոյ արդարութիւնը այսպէս ձեր ի՞նչ սատանաներ ըլլալը կը յայտնէ... Երթանք, քալեցէք զինուորներ...

Սմբատ. — Աստուած արդար, դա գիտես որ անմեղ եմ, դուն վկայ ես, քեզի կը բողոքեմ, տես և արդարութիւնդ յայտնէ. (կ'ելլեն)։

Ցարս. — (Դաժան. — Բամբաս, շնորհակալ եմ քեզմէ... վազեմ Գարեգինին իմաց տամ. (կ'ելլէ շտապով)։

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՅԻՏԱԼԻԱ

ԳԵՂԵՑԿ

Մուտք ի Վենետիկ. — Լճակք. — Շրջագայութիւն Վենետկոյ մէջ. — Մեծ ջրանցքն. — Սուրբ Մարկոսի հրապարակն. — Դքսական պալատն։

իտալիոյ թովանգակ քաղաքաց մէջ Վենետիկ իւր եւրիկին հաստարակապետութեան պատմական ամբիր վեհ յիշատակներով, իւր պէսպէս գեղարուեստական հրաշակերտութիւններով, իւր չնաշխարհիկ տեսչեամբ և դրիւք, և իւր բարեխառն կլիմայիւ եղեր է միշտ հոյակապ և ախորժելի քաղաք մի, ինչպէս իւր բնիկ ժողովրդոց, նոյնպէս և իւր հեռաւոր այցելուաց. որոնք՝ յետ միանգամ տեսանելոյ զայն, և իւր հրաշակերտից վրայ զմայլելոյ, ցժուարտաւ և չկամուրջեամբ կաթժեա կը մեկնին նորա չանհաւորեալ ժողափոխութիւն։ Ցիրաւի, մեծ ժամանակներս բաւական գիւղիրիք եղան այս քաղաքիս վրայ օրագրաց մէջ կամ առանձին մատեանների, սակայն ամենք յոկ հարեւանցի տեղեկութիւնք միայն կրնան համարուիլ։ Ներկայ գրութիւնս՝ որ արդի դարուս թագաւորական գաղիտացի հեղինակի մը գրչին արդիւնք է՝ այն ինքն է Հիպպոլիտ—Ադոլֆ Տեն։ բոլորովին տարբեր ոճով է։ Հեղինակն իւր այս գրուածքն մէջ կարժեա իբրեւ ի պատկերի կը ներկայացնէ զվենետիկ, նկարագրելով զայն իւր թովանգակ բանաստեղծական խանդով, պերճախօսական կորովով, հմտական տեղեկութեամբ, սրամիտ գիտողութեամբ ու քննադատութեամբ, ժաղկեալ և ախորժելի ոճով։ Հեղինակիս այս երկասիրութիւնն անբաղդատելի գրուածքն մի չէ։ նա ձանապարհորդելով իտալիոյ թովանգակ նշանաւոր քաղաքներու, զանոնք մի առ մի նկարագրեր է, և որոյ ամբողջութիւնը անոռանանած է ճանապարհորդութիւն յիտալիա, յորոց միայն վենետկոյ մասն ընտրելով՝ թարգմանութեամբ

digitised by A.R.A.R.@